

4. HODINA: 6.4.

- ◉ **Foucaultovská/poststrukturální diskurzivní analýza (PDA)** a její teoretické zdroje: poststrukturalismus, dekonstrukce, psychoanalýza, kritika mainstreamové psychologie. Aplikace. Vlastní analýza genderových diskurzů. **Kritická diskurzivní analýza (CDA).**
- ◉ **Diskurzivní analýza a nové pojetí jáství.** Koncepty „subjekt“, „subjektivita“, „diskurzivní pozice“, „diskurz“. Aplikace.
- ◉ **Host: Mgr. Lukáš Sedláček: diskurzivní a narativní analýza asexualit.**

POSTSTRUKTURÁLNÍ DISKURZIVNÍ ANALÝZA (PDA)

Henriques et al. (1984). Changing the Subject. Psychology, social regulation and subjectivity. London: Methuen & Co. Ltd. (viz studijní materiály)

- Zdroje:
 - strukturální lingvistika Ferdinanda de Saussura
 - psychoanalýza Jacquese Lacana
 - teorii ideologie Louise Althussera.
 - dekonstrukce filozofa Jacquese Derridy
 - práce z oblasti literární vědy Rolanda Barthese
 - filozoficko-historické analýzy Michela Foucaulta
 - texty o subjektu, genderu a sexualitě Judith Butler.
- Hlavní představitelé/ky v sociální psychologii: Erika Burman, Ian Parker, Valerie Walkerdine, Judith Baxter, Alexa Hepburn (viz četba), Wendy Hollway (viz četba), Margaret Wetherell, Nigel Edley (viz četba), Bronwyn Davies.

Tab. 1. Rodová přesvědčení (dívek a chlapců společně, N=83)

	Charakteristiky ženy			Charakteristiky muže		
	Adj.	F/M	Průměr	Adj.	F/M	Průměr
1.	Ženská	F	5,76	Mužný	M	5,70
2.	Pečující	F	5,59	Silný	M	5,35
3.	Něžná	F	5,40	Odvážný	M	5,13
4.	Přítulná	F	5,27	Riskující	M	5,11
5.	Soucitná	F	5,16	Soupeřivý	M	5,10
6.	Srdečná	F	5,13	Vůdcovský	M	5,05
7.	Citlivá	F	5,13	Průbojný	M	4,96
8.	Jemná	F	4,96	Drsný	M	4,82
9.	Milosrdná	F	4,92	Rázný	M	4,67
10.	Soběstačná	M	4,86	Rozhodný	M	4,54
11.	Křehká	F	4,80	Rozumový	M	4,51
12.	Zranitelná	F	4,78	Nezávislý	M	4,43
13.	Rozumová	M	4,61	Agresivní	M	4,34
14.	Oddaná	F	4,49	Ovládající druhé	M	4,25
15.	Vlivná	M	4,48	Ambiciózní	M	4,23
16.	Měkká	F	4,35	Soběstačný	M	4,20
17.	Nezávislá	M	4,27	Vlivný	M	4,17
18.	Ambiciózní	M	4,24	Smělý	M	4,00
19.	Smělá	M	4,24	Něžný	F	3,93
20.	Průbojná	M	4,06	Milosrdný	F	3,90
...
36.	Mužná	M	1,74	Ženský	F	1,55

PROBLEMATICKÉ OTÁZKY

1. Od jaké hranice lze adjektiva považovat za „genderové normy“?
2. Lze za genderovou normu považovat vlastnost, která je vysoce požadována u dívek i chlapců, ale je považována za maskulinní?
3. Neznamenal by jiný seznam adjektiv také jiný výsledek?
4. Co přesně slova jako *pečující*, *rozumová*, *silný*, *ženská*,...označují? Znamenají pro všechny zúčastněné to samé? Označují za všech okolností to samé?
5. Jsou získané normy uplatňovány vždy nebo jen za určitých podmínek a určitými lidmi/vůči určitým lidem?
6. Jakou roli tyto normy pro zúčastněné v jejich životě mají? Jsou pro ně něčím významným či ne?
7. Co jsme se vlastně z výsledků dozvěděli? Jaký je vztah významů a jejich uplatnění, praktik?
8. Výzkum je reprodukcí tradičních stereotypů + předpokládá diferenci, kterou následně „objektivně“ zkoumá

DISKURZIVNÍ ANALÝZA A GENDER I

- ◉ **Východisko: teorie performativity Judith Butler:**
 - trvalá esence genderu je utvářena prostřednictvím opakovaných a ritualizovaných aktů a genderových stylizací těla (Butler, 1999). Za genderovými akty a projevy se neskrývá nic jako „vnitřní“ nebo „skutečná“ genderová identita; genderová identita je performativně utvářena právě těmi akty, které se jí zdají vyjadřovat.
- ◉ Je-li sociální realita diskurzivní povahy, pak cílem kritické analýzy nemůže být zjistit, čím pohlaví nebo gender „skutečně“ jsou, ale jaké důsledky mají různé diskurzivní konstrukce pohlaví a genderu z hlediska udržování současných podob sociální reality.
- ◉ **Příklad diskurzivistického uvažování:**
 - jakým způsobem pojmy a předpoklady, které považujeme za nezpochybnitelná východiska našeho poznání (např. existence ženského a mužského pohlaví), legitimují aktuální společenské uspořádání (povinná heterosexuality) a svým statusem nepochybnosti dopředu uzavírají možnosti svého kritického prozkoumání (jak vědecké diskurzy konstituovaly „pohlaví“ jako „přirozený“ objekt svého výzkumu) i změny (destabilizace spojení mezi pohlavím, genderem a sexuální orientací-viz např. transgender).

DISKURZIVNÍ ANALÝZA A GENDER II

- ◉ *Gender po obratu k diskurzu*: gender je tím, co jedinec „dělá“, spíše než tím, co „má“. Rozdíl mezi pohlavím a genderem je stírán: pohlaví i gender jsou chápány jako sociálně vytvářené, nestabilní a sjednatelné kategorie, které mají v různých sociálních a historických kontextech různý význam.
- ◉ *Gender*: produkt institucionalizovaných a normativních diskurzů a kulturních praktik— *typická výzkumná otázka PDA*: jaké genderové diskurzy jsou dostupné ve specifickém socio-kulturním kontextu? Jaké diskurzy utvářejí identitu účastníků/nic výzkumu?
 - Diskurzy: proměnlivé a vzájemně kontradiktorické formy reprezentace a sociální praxe.
- ◉ Vymezení významu genderu/pohlaví se uskutečňuje až na základě analýzy empirických dat: není dopředu definováno, „bottom-up přístup“.
- ◉ Tento přístup umožňuje získat odpovědi na všechny výše uvedené otázky nebo je činí irelevantní.

PŘÍKLAD: VYMEZOVÁNÍ VÝZNAMU „ŽENSKOSTI“

192 B: (2) Asi jako, i když třeba bych chtěla se věnovat svojí práci,
193 třeba bych chtěla, aby to byla ta odborná práce,
194 tak bych vždycky chtěla zůstat ženskou.

(3)

195 K: A tím myslíš jako...?

196 B: Jako zachovávat si takovou nějakou prostě (2) (dů) ne důstoj . ,
197 já nechci, ať to vyzní blbě, jo?

198 K: ne, to...

199 B: nebo já nevím, jak bych to řekla, ale prostě, abych, já nevím,
200 abych se za něčím zbytečně nedrala, jo?

201 [nebo prostě, abych si nehrála na nějakou,

202 K: /hmm/

203 B: na nějakého strašně velkého siláka, jo, který prostě nejsem

192 B: (2) Asi jako, i když třeba bych chtěla se věnovat svojí práci,
193 třeba bych chtěla, aby to byla ta odborná práce,
194 tak bych vždycky chtěla zůstat ženskou.

(3)

195 K: A tím myslíš jako...?

196 B: Jako zachovávat si takovou nějakou prostě (2) (dů) ne důstoj . ,
197 jako já nechci, ať to vyzní blbě, jo?

198 K: ne, to

199 B: nebo já nevím, jak bych to řekla, ale prostě, abych, já nevím,
200 abych se za něčím zbytečně nedrala, jo,

201 [nebo prostě, abych si nehrála jako na nějakou,

202 K: /hmm/

203 B: na nějakého strašně velkého siláka, jo, který prostě nejsem

POHLAVÍ/GENDER V ANALÝZE - PŘÍKLAD: BIOLOGIZUJÍCÍ DISKURZ

- „A ty fyzické rozdíly, to jsme si jasně uvědomovaly, jo? Ale to s tím [s genderem] nemá nic společného, si myslím, protože to je podle mě přirozené, jo? Ale fakt, že teda [smích] co se týče jako toho fyzického soupeření, tak to jsme je většinou [kluky] dostávaly, ale tak samozřejmě v těláku jako v běhání, tak to jsme na ně neměly, to je jasné. To jako kluci byli lepší, ve fotbale, ve všem, to jo. Ale tak jako kluci jsou kluci. Nebo jako podle mě to prostě bylo přirozené, že kluci jsou silnější, jo? Takže jsou prostě silnější a prostě jsou to kluci, no. Jako prostě od přírody.“

POSTSTRUKTURÁLNÍ PERSPEKTIVA

- K ukázce: vymezení významu studovaného objektu pomocí sledování jeho vztahů k dalším označujícím-význam jako difference.

Co je to diskurz?

- Příklad: Diskurzy homosexuality a vývin sexuálnej identity. Červenková, Bianchi, 2003.
 - Homosexuální identita / homosexuální jedinec je produktem vědění/moci.
 - Vědění je spojené nejen s kontrolou / mocí nad členy této kategorie, ale i těmi, kdo do ní nepatří (hranice homo/heterosexuality, homofobie,...)
 - „Homosexualita“ je konstituována různými diskurzy: stigmatizující, liberálně-humanistický, konstrukcionistický, radikálně feministický, queer.

DEFINICE DISKURZU I

- ⊙ Rozpoznatelný způsob reprezentace a organizace sociální reality, jež má vždy specifické důsledky z hlediska odlišných práv, privilegií a vztahů moci, do nichž umísťuje sociální aktéry a aktérky (Zábrodská, 2009).
- ⊙ Sara Mills (Discourse, 2004): podle Foucaulta diskurz strukturuje realitu tím, že vymezuje:
 - 1. jaké objekty jsou poznatelné, vhodné zájmu či vůbec reálně existující
 - 2. kdo má právo vytvářet pravdivá tvrzení o realitě a kdo je z takové tvorby vyloučen
 - 3. jaké jsou legitimní způsoby používání a rozvíjení kategorií, jimiž je svět v dané době uchopován (příklady?)

DISKURZ - DEFINICE II

- ◉ Diskurz: „Praktiky, které systematicky vytvářejí objekty, o nichž mluví“ (Foucault, 2002: 78-79). Tři odlišné významy (Mills, 2004):
 - obecná oblast všech tvrzení
 - identifikovatelná skupina tvrzení
 - regulované praktiky zodpovídající za skupinu tvrzení
- ◉ Diskurzy vymezují, co může být řečeno, jak a kým (Sunderland, 2004).
- ◉ Diskurzy jsou různé způsoby reprezentace sociálního života (Fairclough, 2001).
- ◉ Diskurzy jsou vzájemně protikladné způsoby z významňování a organizace světa (Richardson, St. Pierre, 2005).
 - Na „diskurzivní objekt“ si činí nároky i jiné významové systémy, které jej konstruuji jinak a s jinými důsledky (pro pojetí sebe sama, pro kritéria správného jednání,...).
 - Rozlišit dominantní x marginalizované diskurzy (např. liberální feminismus oproti radikálnímu feminizmu).

PŘÍKLAD: WENDY HOLLWAY (1998). GENDER DISCOURSES AND PRODUCTION OF SUBJECTIVITY.

- Analýza konstrukce subjektivity v oblasti heterosexuálních vztahů
 - Diskurzy, pozice, implikace
 - Zvýznamňování, produkce, každodenní praktiky
 - Mocenské vztahy a systematická reprodukce genderové dichotomie
 - Historie umístování a koncept „emoční investice“

- Otázka: Jak je konstituována subjektivita v oblasti heterosexuálních vztahů? Jaké diskurzy a kulturní praktiky utvářejí heterosexuální vztahy a heterosexuální identitu?
 - Výsledek analýzy: heterosexualita je konstituována třemi diskurzy:
 - *Diskurz „mužského sexuálního pudu“ (male sexual drive discourse)*
 - *Diskurz „mít a uchovat“ (have/hold discourse)*
 - *Diskurz „permisivní sexuality“ (permissivity discourse)*

DISKURZ I: DMSP

- Mužská sexualita je ztotožněna s přirozeným, biologicky determinovaným, a tudíž neovladatelným sexuálním pudem. Ženská sexualita není artikulována.
 - Příklad: „*Certainly in adolescence I felt that there was a very impersonal sexuality. But it was not anything particular that women did. It was my need that did it to me*“.
 - Implikace?
 - Muž za není za své chování spojené se sexualitou odpovědný.
 - Žena je objektem: pozice žena-jako-sexuální-objekt (je ohrožená, ale požadavek žádoucnosti).
 - Žena nese zodpovědnost za mužovu sexualitu (viz Gavey).
 - Implikace pro partnerské vztahy: mužova vs. ženina nevěra

DISKURZ II: DMAU

- Heterosexualita jako vzájemné emocionální a fyzické pouto mezi ženou a mužem, které směřuje k emočním závazkům, monogamii a založení rodiny.
 - Příklad kontradikce obou diskurzů: „*The majority of men are decent, of reasonable high principles and respect women as equal partners, and only a small proportion are grossly anti-social. But man being the animal he is, do you really think that answer to rape is well-ordered brothels...*“
 - Implikace?
 - Všichni nesou odpovědnost za svou sexualitu
 - Ve vztahu jsou důležité vzájemné city, respekt, otevřenost (oproti sexualitě)
 - Genderová neutralita (?)
 - Rozpor DMAU x DMSP je z pozice heterosexuálního muže vyřešen projekcí rozporu na ženy, které jsou kategorizovány na „dobré“ a „špatné“.

3 B: No tak, samozřejmě, že jsem se chtěla líbit klukům, že jsem prostě, já nevím,

4 když jsem chodila tak jako, že jsem nebyla ten typ, co by mě bylo jedno, co si vezmu na sebe,

5 ale řekla bych, že jsem to nějak extrémně nepřeháněla [...]

6 ale jako určitě jsem byla ráda,

7 když jsem třeba jsem věděla, že se tomu . nebo . že prostě líbím

8 ale jako nepřiklá . jako nebylo to tak, že bych prostě šla po chodbě

9 a chtěla sbalit kluka, jo? [zasmání]. Jako takhle ne,

10 ale prostě jako určitě jsem nějak vnímala to, že jsem ženská,

11 že jsem se chtěla líbit a nebo takhle.

62 B: ale zase jsem nikdy neměla ráda nějaké to pochlebování, jo?

63 K: jako lichotky...

64 B: no, no, no, no, a neřekla bych, že bych byla třeba ten typ,

65 co bych se pouštěla do nějakých vztahů jenom co se týče toho fyzického hlediska, jako přitaž . jenom té přitažlivosti.

69 B: jako vždycky jsem tam hledala i takové to přátelství a jako popovídat si, rozumět si a takhle,

70 jako že to nebylo, že bych prostě jenom takhle nějak bezprostředně...

Lokalizace v DMSP

Participace v DMSP, ale jeho odmítání na základě DMAaU

Lokalizace v DMaU

DISKURZ III: DPS

- ◉ Artikuluje heterosexuální jako přirozenou, a potažmo normativní součástí lidského života, jež by neměla být svazována společenskými konvencemi.
 - Příklad: „*Why the attraction? It is the fact that it is a stranger. It is nothing to do with the rest of your life. You do not have to have a relationship with that person*“.
 - Implikace?
 - Osobnost je sexualizována, sexualita se stává zdrojem nátlaku
 - Sexualita není spojena s emočními vazbami a závazky
 - Genderová neutralita (?!)
- ◉ Závěr Hollway: kombinace uvedených diskurzů směřuje k dalšímu upevnění genderové diference a genderových mocenských nerovností.

VYTVÁŘENÍ VÝZNAMU SEBE SAMA

91 K: No, a máš pocit, že 'si třeba, že si jakoby vypožorovala, nebo teďka že bys
92 věděla, jak by takový chování vypadalo? Myslim takový to přiměřenější tomu,
aby ta holka byla populární?

93 V: (4) No tak jako určitě. Nebo jako že to ('sem) asi vypožorovala,
94 jenže mezitím jako si člověk třeba řekne, že už mu na tom nezáleží nebo že to
není jediná cesta

95 a že myslim jakoby, že třeba v tom kolektivu na nějaký střední škole nebo tak,
96 že tam jakoby jsou ty tlaky hrozně silný,

97 no, že jako skoro není možný působit jinak,

98 protože člověk není jako nějaká vyžralá osobnost, aby mohl třeba působit tím,
co zná nebo jakej je, jo?

99 Tam musí používat nějaký jako konvenční způsoby.

RELAČNÍ POJETÍ VÝZNAMU

- *Saussure, de F. (1967/1996): Kurs obecné lingvistiky. Praha, Academia.*
- Jazyk je *system znaků*. Význam je funkcí systému, tj. vztahů mezi prvky (příklad: vlaky, šachy: identita je utvářena místem v systému).

- Označující = grafická či akustická podoba (slovo, zobrazení)
Označované = pojem (který je označován)

Znak je tedy vztahem, mimo tento vztah jeho složky nemají význam.

Spojení zvuku a toho, co zvuk označuje, je výsledkem konvence. Význam je proto produktem sociálního systému a nevyvěrá z označované věci.

DIFERENCE

*Tančíme v kole s nadějí,
uprostřed sedí Tajemství, co všechno ví.*

Úvahy o významu básně jsou založeny na práci s opozicemi a diferencemi, na základě jichž je vytvářen význam textu.

Culler, J.(2002). Krátký úvod do literární teorie.Brno:Host.

„VÝZNAM“ V POSTSTRUKTURALISMU I

- Diference, na nichž je význam založen, jsou pohyblivé. Na rozdíl od **strukturalismu**, který chápe význam jako produkt *binárních opozic*, jež jsou pevně propojeny, je podle **post-strukturalismu** význam *nestabilní*-označující dominuje nad označovaným. Každé označované je jen momentem v intertextuální hře a samo se stává označujícím jiného označovaného, a to se opět stává označujícím, ...
- *Différance*: Jacques Derrida (Texty k dekonstrukci, 1993): zahrnuje 2 významy:
 - Nebýt identický (difference)
 - Odklad, časová mezera (deferral)
- Označující především označuje, tj. odkazuje na další označující, takže je neustále v pohybu, nelze ho zachytit, **konečný význam je stále odkládán** (např. *pharmakon*).

„VÝZNAM“ V POSTSTRUKTURALISMU II

- V poststrukturalismu se uvedený princip používá ke zdůraznění toho, že efekt reprezentace, v níž je význam zdánlivě stabilní, je dán pouze dočasnou fixací: význam přítomného znaku je vždy umístěn v kontextu ne-přítomného. Není tedy odvozen pouze od podobnosti či odlišnosti s jinými znaky, ale od celého diskurzivního kontextu, s jehož změnou je otevřen změně a pluralitě i význam jednotlivých slov.
 - Význam kategorií „žena“, „muž“ nebo „Rom“ je nejistý, nestabilní a plurální, a současně, že význam, který je jim více či méně dočasně připsán, má plně reálné důsledky: subjektivní, sociální i materiální.
 - Příklad: význam ženy jako „matky a ochránitelky rodinného krbu“
 - *Subjektivní*: kdo jsem, jaká jsou má práva a mé povinnosti
 - *Sociální*: sociální a tržní systém založený na primární mateřské péči
 - *Materiální*: ženské tělo jako předmět lékařských zásahů souvisejících s biologickou reprodukcí

DEKONSTRUKCE

- ◉ Jedním z metod poststrukturální analýzy je „*dekonstruktivní čtení*“: dekonstrukce binárních opozic: subjekt-objekt, muž-žena, kultura-příroda, mluvení-psaní, ..., protože takové opozice vytvářejí hierarchii hodnot privilegující jeden pól nad druhým.
- ◉ **Dekonstrukce**: metoda čtení textu založená na suplementaritě. Smyslem je rozvrat (**destrukce**) původního významu a jeho nová **konstrukce**. Privilegovanost určité kategorie (např. mluva) je narušena kategorií podřízenou, resp. Odvozenou (psaní).
 - Příklad pohlaví (privilegovaná/původní kategorie) a genderu (odvozená) a jejich zvratu (gender jako konstituující pohlaví)